نووشتەكەی ئامینە خان

حەسەن قزڵجی

(قاجر) و (كانی پانكە) دوو دێن لە ناوچەی بۆكان. هاو كەوشەنن، سنوور و سەراوەردیان پێكەوەیە و جووتیان لە یەک ئەگەڕێتەوە.

شێخ ئەحمەدی كانی پانكە (خوای لێ خۆش بێ) بە سەرێنیی خۆی ماڵی لەكانی پانكە بوو. خەریكی خۆشكردنەوەی شێت و هار بوو .بۆ هەموو ئێش و ئۆف و دەرد و ئازارێ نووشتەی ئەكرد. بە هات و هاواری هەموو كەسەوە بوو . هەرگیز ماندوویی و شەكەتیی نە ئەزانی چییە. نازانم و ناتوانم و پێم ناكرێی بە دەما نەئەهات. خوای لێ ڕازی بێت، بۆ كاروباری خەڵک زۆر جەڵد و خێرا و چوست و چالاک بوو. لە دوعا و نزا. لە نووشتە و جادوو، لە تێڕوانین و فاڵگرتنەوە، لە پڕوپیتە و داودەرمان درێغیی لە موسوڵمانان نە ئەكرد.

دیارە موسولمانانیش بیریان لەمە كردبووەوە كە ئەم پیاوە شەو و ڕۆژ خەریكی نوێژ و تاعەتی خوا و ئیش و فرمانی ئەوانە، كارو كاسبی پێ ناكرێ. وەک ئەو لە ڕێی خوادا بە هەموو هاوار و بانگێكی ئەوانەوە هەیە و ئەگاتە فریایان، ئەمانیش ئەبێ شەرم بیانگرێت و بە دەستی بە تاڵ نەچنە خزمەتی. دوعا و نزای بێ خزمەت، نوشتەی بێ سەرقەڵەمانە، دەرمان و تیماری بێ ئولیفەت كار ناكات. ئەمانیش خێرێكیان دەسگیر نابێت و ئەویش نفووسی ئەشكێ! ڕۆژ و شەو وەک قەتاری ڕەش؟؟ سپی بە دوای یەكا تێئەپەڕین. ئەم دەمی بە سڵاوسەندنەوە و چاک و خۆشی و دوعا خوێندنەوە خەریک و، دەستیشی لە نووشتە

نووسین و گژوگیا کوتانا بوو. خەڵکیش دەم بە کوڵەوە لە هاتوچۆدا بوون.

هەردوولا پێکهاتبوون و سەر و دڵخۆش بوون. ئەم بژێوییێکی باشی دەست ئەکەوت و گوزەرانێکی چاکی ئەکرد و دارایی و سامانێکی جوانی پێکەوە نابوو، لەسەر هیچ پەکی نەئەکەوت. ئەوانیش کاروباریان هەڵئەسوورا و عەمر و ماڵیان بەزیاد ئەبوو، دەرد و بەڵایان لە کۆڵ ئەکەوت.

بەڵێ وابوو! هەست و ئاگا پادشای لە شەو فەرمانی لە ناوچەی پاشایەتی خۆیدا ڕەوایە و لەسەر سەر و چاوانە! ئەوان لایان وابوو وایە. جا تۆ هەر بڵێ: وا بوو.. وا چوو.. بەچی ئەچێت؟! هەروەکو خۆی ئەیفەرموو: "دنیا فانییە و بۆ کەس تا سەر نامێنێت. ئەوەی بمێنێتەوە، هەر چاکەیە!"

پاش ئەو هەموو چاکە و خزمەتەی بە خەڵکی کرد لە دنیا دەرچوو، بەرەو قیامەت کۆچی کرد. بەڵام ئەم وەک هێندەی پیاوچاکانی تر نەبوو. جگە لە چاکەکانی تەنیا سامانێکی باشی بۆ منداڵەکانی جێهێشت و ئیتر بۆی نەکرا دێ و خانووبەرە و شتی وا بکڕێت.

منداڵەکانی لە کاتی خۆشی و تێر و تەسەلیدا چاویان پشکووتبوو، خۆشخۆر و خۆشدڕ و ناز پەروەردە بوون. ئاگایان لە سەرەتای ژیانی باوکیان نەبوو، نەیان ئەزانی ئەم ماڵ و دەوڵەتە لە کوێ پەیدا بووە و ، ئەم بەند و جۆگەیە بناوانی لە کوێ هەڵگیراوە" ژیانی خۆش، دارایی زۆر، هاتوچووی خەڵکیش نە ئەپسایەوە. ئیتر چی؟ باشە، ئەمان خافڵابوون و بەر جەوەندی دنیایان نەکرد بوو، ئەی باوکیان بۆ فێری پیشەکەی خۆی نەکردن و بەزەیی بە موسوڵمانان نەهاتبووەوە؟ منیش وەک تۆ لە تاریکاییدام. تۆ بڵێی وەکو لە ناویانا باوە لە ترسی ئەوم بوو بێت کە ئەوان هەوەڵی دەمیان بوو، هەرزەکار بوون، ئەترسا پێیان ڕاگیر نەکرێت و تیا بشێوێن، یان نەیئەویست ڕازی نهێنی پیشە و هونەری خۆی بڵێت کە ڕازی نهێنی هونەر و پیشە تەنانەت ئێستاش خۆشەویستە، یان بە دارایی و ساماناکەی لێیان دڵنیا بووە؟ بەڵام قسەی خۆمان بێت و لە ناومان دەرنەچێ، چییان پێ بڵێ و چییان فێر کات؟ خۆی چی فێر بوو بوو تا لەوانی بشارێتەوە! کار و دەسەڵات بە خوایە، ئەو بڵێ چی و چ بکات؟ بەشی ئەمانی تیا نەبوو!

منداڵەکانی ڕەنجیان تیا نەدا بوو، پشتیان پێوە نەیەشا بوو. دوای باوکیان شەش و بێش لێیان داو تەخشانیان کرد. خوا نەیبڕێ، ئەوەندە زۆر بوو بەم جۆرەش بەشی چەند ساڵێکی کرد. کوڕەکان کە هەریەکەی لە ژنێک بوون، بەرودوا جیابوونەوە و ، هەریەکەیان ماڵ و حاڵێکی بۆ خۆی پێکەوە ناو وەک جووجکی کەچەڵە پەڕەوازە بوون، لەبەر دەستەنگی و نەمانی دارایی و سامانی میراتی ڕوویان کردە ماڵە خاڵوانی خۆیان و مریدنی باوکیان

و، ئامینە خان و برا بچکۆلەکەی و دایکەکەیان جێهێشت. ئەوەی لەو ناوەدا دەسەوسان و داماو بوو، هەر ئامینە خانی چارە ڕەش بوو.

دیسان تا دایکی مابوو هەر باشترێک بوو، چونکە دایکی هەرچەند پیر و پەرپووت و کەنەفت و پەککەوتە بوو، جێگەی بیروباوەری خەڵک بوو، بە پیرۆزیان ئەزانی و بە چاوێکی موفەڕک تەماشایان دەکرد. بە تایبەتی لەناو ژناندا دەم و نفووسی بە پیت و بەرەکەت بوو. بەڵام "نەهاتی چاکە، قۆرتی خراپە" دوای جیابوونەوە و تەفرو توونابوونی براکانی، زۆری نەخایاند دایکیشی ئەمەگی بە جێهێناو دوای باوکی کەوت بۆ شاری خامۆشان. ئامینە خان خۆی مایەوە و برا چکۆلەکەی.

ئیتر ئامینەخان بوو بە گەورەی ماڵ و جێنشینی باوکی و جێداری دایکی و بناوانی برا چکۆلەکەی. ئەبوو ئیش و کاری ماڵ بکات و بۆ چاک و خۆشی و دوعا و نزا و داو و دەرمان بە دەم خەڵکیشەوە بێت. کاری بەوە چاک بوو لە وەختی خۆیدا تاقە کچەی بووکی بوو، (کچیش خۆش شیرین کەرە) ، باوکی خۆشی ئەویست و بەردەستیی خۆی پێ ئەکرد. سەبارەت بەمە هێندێ ڕێ و شوێنی ئیش شارەزا بوو، برێ دەرمان و گیاوگژیشی کە لە وەختی خۆیا بۆ باوکی جێبەجێ ئەکرد ئەناسی و فێری بەکارهێنانیان بوو بوو. لە دێی خۆیان و ئاواییەکانی دەوروپشتیانەوە کوڕ و کچ بۆ دوعای چەور و شیرینی و پێکبڕان، ژن و پیاو بۆ مناڵبوون و دەمبەست و داو و دەرمان ڕوویان تێ ئەکرد و سەریان قاڵ کرد بوو.

ئامینە خان، وەک جوان نەبوو، ئەوەندەش دزێو و ناشیرین نەبوو کەس نەیخوازێ. لە تافی جوانی و نوخشەی پێگەیشتندا کەڵەگەت و پان و پۆڕ و بە ژن و باڵایەکی ڕێکوپێک و لەخت و لار دارو بارێکی باشی بوو، بەڵام دیارە بۆرە پیاو و کورە وەرزێر هاوشانی ئەو نەبوون و داواکارێکی تریشی نەبوو. لەبەر ئەمە مابووەوە. بە سەرێنیی دایکی مەیدانی تێکەڵیی کوڕ و کاڵ و مەودای باس و خواسی لەگەڵ گەورە کچ و جوانە ژناندا نەبوو. ناچار بە هیوای ڕۆژی بەختەوەری ددانی بە جەرگی خۆیا گرتبوو، کەین و بەینی دڵداریی نەئەزانی و ئاگای لێ نەبوو.

ئێستا، کە ڕاستەوخۆ بەرەو ڕووی هەموو جۆرە سکاڵایێکی دڵداری و هەموو چەشنە ڕاز و نیازێکی کچێنی و کوڕێنی بووە و، لە ژێر سەر پەشتیی دایکیشیا نەماوە، هەر چەند هاتوو چووی مانگا و ساڵانی زۆر بە سەریا شوێنیان کردووتە دیمەنی و گۆناکانیان سیس و مەمکەکانیان بڵ کردووە و چەناگەیان داچۆڕاندووە و تاڵی سپییان خستووەتە سەری و ددانیان کەل کردووە، بەڵام وەک ترێی شەراب کە تا خۆی بخواتەوە توندتر ئەبێت، ئەمیش زیاتر دەروونی بڵێسەی سەند بوو دڵی گڕی گرتبوو. ئیتر ناچار بوو لەگەڵ کوڕ و کاڵا لە

کاتی دەرمان پێدان و نووشتەکردنا چاو بڕکێنە بکا و، دوو جەفەنگ و دوو زەردەخەنەی دڵتەڕانەش ئاڵوگۆڕ کات و، جاروباریش لەگەڵ ئەوانەی زۆر دڵگیرین لە چاو داگرتنێکیش درێغی نەکات.

لەگەڵ کچۆڵەکان و ژنە دڵتەڕەکانیش لە باسی دڵداری و کردنەوەی گرێی دڵی خۆی و هاوێرکردنی جوان و ناشیرینی لاوان و هەرزەکار و کوڕ و کاڵی ئاوایی لەزەتێک بەرێ. ئامینە خان و خان بازاڕی گەرم بوو. هەرکەسە بە خەیاڵێک و هەریەکەی بۆ کارێک ئەچوونە لای و هەمیشە ماڵەکەی جمەی ئەهات.

براکانی لەوە تووڕە بوون کە خەڵکەکە سەریان کردۆتە ئامینەخان و دیاریی بۆ ئەبەن و خێروبێریان هەموو بۆ ئەوە و ئەمانیش کەس ڕوویان تێ ناکات. ئەمان با نەخوێندەواریش بن، بە سەر و مێزەرێکی زل و ڕیشێکی پانەوە زرتەی چاویان بێت و، ئافرەتێکیش لە جێگەی باوکیان دانیشێت و بازاڕی وا گەرم بێت.

براکانی لێی کەوتنە تۆپ و تەشەر. ناو و بیتکەیەکی زۆریان دواخست و زاران بەیت و باویان بۆ ڕێکخست.

ئامینەخانیش بە نۆرەی خۆی دەستە و ستان نەوێستا و ئاکاری دزێو و کردەوەی نا پەسەندی ئەوانی بۆ خەڵک دەرخست و لێی کردنە قاو و ئەیگوت: هەرچی بە منی ئەڵێن خۆیان خراپتر ئەکەن. ئەگەر ئەڵێن نەخوێندەوارم نازانم دوعا و نزا بکەم، ئەوانیش وەک من نەخوێندەوارن و هیچ نازانن. ئەگەر ئەڵێن دیاریم بۆ دێت، ئەوانیش هەر بە نانی خەڵک بەڕێ ئەچن. ئەگەر ئەڵێن من بە دەم پیاوان و کوڕ و کاڵی نامەحرەمەوە ئەچم، ئەوانیش تەنانەت بەسەرێنیی باوکیشم بە دەم ئافرەت و کچ و کیژی نامەحرەمەوە ئەچوون. خۆ من لە سایەی خواوە لە ڕێگای هیچیشا نیم و لە ڕێی خوادا خزمەتی خەڵک ئەکەم و، ئەڵێم با وەجاخەکەمان کوێر نەبێتەوە. من بەم ئافرەتییەی خۆمەوە حورمەتی جێگاکەم ڕاگرتووە، کەچی ئەوان بۆ ڕابواردن خۆیان بڵاوەیان لێ کرد و هەریەکەی ڕووی کردە لایەک.

خەڵکەکەش نەیان ئەتوانی مورشیدزاداکانیان بە درۆ بخەنەوە، ناچار بوون بڕوا بە هەر دوولایان بکەن و، وردە وردە تێگەیشتن ئەمە بناغەی بۆشە و (کێشە لە سەر لیفەی مەلایە) و ئەم گێرەو کێشە و هەراو بەزمە هەر بۆ کڕووساندنەوەی ئەوانە! ئیتر لێیان تەکینەوە و وازیان لە هەردوولایان هێنا.

ئامینەخان کە هاتوچووکەری نەما و دیاری و کۆڵەباری لێ بڕا، ناچار بوو خۆی بە ماڵان و، لە کاتی نوخشەشا بە خەرمانانەوە بگەڕێ نووشتە بکا و دوعا بخوێنێ و شت دەسخات. بۆ هاتوچووی سەرخەرمانان گوێدرێژێکی پەیدا کرد، لە مسەرەوە سواری ئەبوو، لەو

سەریشەوە خەلەی لێ ئەنا.

خەرمانەکانی کانیپانکەی تەواو کرد بوو، نانی سالی کۆکردبووەوە، ئەمجار بۆ جلوبەرگ و پێداویستی مال ئەیویست هێندێکی تریش کۆکاتەوە و بیفرۆشێ. ئیتر تا سالێکی کە پۆشتە و پەرداخ و تێر و تەسەل رابوێرێ.

گوێدرێژی کورتان کرد و لێی سوار بوو بەرەو خەرمانەکانی قاجر. کە لە ئاسۆگەی کانیپانکە سەرکەوت، لە پێشدەشتیدا، کە زۆری نەئەما بۆ سەر چەمی (تەتەهوو) خەرمانێکی گەورەی بەدی کرد .بە دلێکی خۆش و تەمایەکی زۆرەوە ولاغەکەی بەرەو خەرمان لێخوڕی. زۆری نەخایاند گەیشتە پێشەوە. تەماشای کرد ڕەشیدی مام هەباس کە باوکی یەکە دەولەمەندی قاجرە بە تەنیا لەوێیە و بە کاوەخۆ شەن ئەکات، بەلام چەند مالۆسکەی گەورەی سوور کردووە. ئامینە خان سلاوێکی کرد و هێندێ دوعای لە ژێر لێوەوە خوێند و فووی کرد بەسەر خەرمانەکەدا پیت و بەرەکەتی تێکەوێت و بێچاوێنی بێت. ڕەشید کە کوڕێکی گەنج و هەرزەکار بوو دەستی لە شەن هەلگرت و هات بە دەم ئامینەخانەوە. زۆری بەخێرهاتن کرد و دۆی ساردی لە مەشکۆلەکە بۆ تێ کرد تا تیوانیەتیی بشکێت. لە ژێر سێبەری کەپرەکە دانیشتن و ڕەشید دەستی کرد بە چالنان و لە بەریشەوە چاک و خۆشییان ئەکرد و هەوالی کە سوکاری یەکتریان ئەپرسی. ئامینە خان هەوالی خەجێی خوشکی ڕەشیدی پرسی. ڕەشید گوتی: دوێنێ خوازبێنیکەری هاتە سەر و دامان بەشوو. ئامینەخان کە باسی شووکردنی بیست برینی دلی کولاوە و ئاخێکی هەلکێشا وگوتی: ئەی ڕەشید گیان، تۆ کەی بەخێر ژن دێنی؟ ڕەشید: چارەنووس بە خوایە. بزانین چۆن ئەبێت. ئامینەخان: بە لێ چارەنووس بەخوایە، بەلام کوڕێکی وەک تۆ جوان و لاو چاک چۆن ئەبێ کەست نەدۆزیبێتەوە و حەز لە کەس نەکەیت؟ کوڕی وەک تۆ جوان بۆ ژن دائەمێنێ؟ خوا نەیبڕێ، جگە لە جوانیی خۆت، لە هیچیشتان کەم نییە!

ڕەشید: بلێم چی ! کێ جوابی من ئەداتەوە؟

ئامینە خان بە نازێک و چاوێکی نەرمەوە ئەوە ئەلێی چی؟ حەیف نییە! ئەو چاوە جوانانەی بە تۆوەیە بە خوا خوشکی خۆشت عاشقت ئەبێت! ڕەشید: چی بێ لە تۆ نهێنی بێ! حەز لە کچێک ئەکەم، بەلام ئەوەندەی ئەکەم و ئەکرێنم جوابم ناداتەوە. ئەگەر نووشتەیەکم بۆ بکەی بۆم ساز بێ، چی ئەلێی ئەتدەمێ.

ئامینەخان:ڕەشید گیان! سەرقەلەمانە ئەبێ پێشەکی بدرێ، ئەگینا نووشتەکە کار ناکات.

ڕەشید: باشە، چیت ، ئەوێ ئەدەمێ، بەلام ئەترسم نووشتەکە کار نەکات

ئامینه خان: تۆ جەواڵێ گەنمم بدەیە نووشتەیەکت بۆ ئەکەم بە مەرج. خوانەخواستە گەر کاری نەکرد لە منی بناسە.

ڕەشید هەستا جەواڵەکەی لە گوێدرێژەکەی ئامینە خان داگرت و پڕی کرد لە گەنم و درووی و داینا و هاتەوە ژێر کەپرەکە، گوتی: ئەوە گەنم. دەیسا تۆش نووشتەکەم بۆ بنووسە.

ئامینە خان کوتێک کاغەزی چڵکن و قەڵەمێکی لە گیرفانی دەرهێنا و نەختێ خەتی ڕەش و سپیی لێ کێشا و نووشتاندییەوە و تۆزێ منجەمنجی کرد و فووی کرد بە نووشتەکەدا و گوتی: بە سەری باوکم نووشتەیەکم بۆ کردووی تا ئێستا نووشتەی وام بۆ کەس نەکردووە.

ڕەشید نووشتەکەی لێ وەرگرت و گوتی: جا ئەمە چیی لێ بکەم؟

ئامینە خان: بیخەرە کۆشیەوە و ئیتر دەنگ مەکە، خۆی بانگت ئەکات.

ڕەشید: دەترسم دەستم ببڕی و تووشی پەندێکیشم بکەی. بۆ خاتری خوا ئامینەخان چۆن لە خۆمەوە بیخەمە کۆشی ئافرەتەوە؟

ئامینە خان: ڕەشید! وا دیارە تۆ زۆر بێباوەڕی بە چاک و پیران، یان زۆر شەرمنی. ئەم نووشتەیەی بۆ تۆم کردووە بە سەری باوکم بیخەیە کۆشی ئافرەتێکی دینداری وەکو منیشەوە کە لە سایەی خواوە لە ڕێگەی هیچشا نیم، ناچارە دەنگ نەکات.

ڕەشید کە ئەمەی بیست نەیکردە نامەردی، ڕێ و ڕاست نووشتەکەی خستە کۆشی ئامینە خان گوتی: ئەیەڕۆ ڕەشید! ئەوە چیت کرد؟ چۆن ئەو فێڵەت دۆزییەوە؟ ئیتر ئامینە خان خۆی بە درۆ نەخستەوە و، لە پاشان نووشتەکەی دایەوە دەست ڕەشید و گوتی: خۆ باوەڕت کرد کار ئەکات. دەسا باشی هەڵگرە بۆ هەموو جارێ با بە کارت بێت. ڕەشید نووشتەکەی نا گیرفانی و گەنمەکەی بۆ بار کرد.، ئامینەخان بە جەواڵە گەنمەوە بەرەو کانیپانکە کەوتەڕێ و ڕەشیدیش هەی پێی لێ کرد بۆ چەمی تەتەهوو..

سەرچاوە: پێکەنینی گەدا، حەسەنی قزڵجی، چاپخانەی علاء، بەغدا، چاپی دووەم، ١٩٨٥.